

I

Zandloper

Ik heb even geaarzeld over hoe ik je het beste kan aanspreken, ruim een kwarteeuw na je dood. Zo rond mijn negende heb je me duidelijk gemaakt dat ik te oud was om nog langer ‘papa’ en ‘mama’ te zeggen, volgens jou was het moment aangebroken om, net als mijn oudere broers en zussen, jullie voortaan met ‘vader’ en ‘moeder’ aan te spreken.

Het kostte mij moeite daaraan te wennen. Geen van mijn vriendjes sprak zijn ouders aan met ‘vader’ en ‘moeder’. Eén vriendje had een heel onaardige vader en die mocht je gewoon ‘Willem’ noemen. Maar ik was ook wel een beetje trots, want het voelde alsof ik een initiatierite had doorstaan die me net iets volwassener maakte dan de anderen. En thuis was ik iets minder het kleine broertje.

Ook van tutoyeren moest je niets hebben, vanaf onze eerste woordjes leerden we ‘u’ tegen jullie zeggen. Je hebt wel gemerkt dat ik dat nu niet meer doe. Ouders met ‘u’ aanspreken wordt tegenwoordig op het potsierlijke af formeel gevonden, dat is net zoiets als ‘mevrouw’ en ‘meneer’ tegen ze zeggen. En ik ga je weer ‘papa’ noemen. Niet alleen omdat ‘vader’ in onbruik is geraakt, er is nog een reden. Erik, mijn zoon en jouw laatstgeboren kleinzoon (die je nooit hebt gekend), heeft me altijd met ‘papa’ aangesproken en dat voelt intiem. Ik wilde niet dat hij me bij mijn voornaam noemde, want dat deden al honderden kinderen, dat was de gewoonte op de school waar ik les gaf. Het ‘papa’

van mijn zoon maakt hem exclusief en door jou ook zo te noemen, spiegelt die exclusiviteit op jou. Bovendien doet het de afstand tussen ons kleiner lijken dan wanneer ik je ‘vader’ zou noemen. Dat is prettig. Je bent al zo lang zo ver weg.

Als ik aan jou denk, herinner ik me je niet als de vader die grappige verhaaltjes fantaseerde bij de zondagse maaltijd, die als dat nodig was aan het eind van zijn werkdag de toediening van straf op zich nam, die geintjes uithaalde door mij een briefje mee te geven naar school waarop stond ‘Maarten komt iets later, want hij moet naar de veearts’, dat ik zonder het zelf te lezen aan de leraar gaf. Ik herinner me je ook niet speciaal als de vader met wie ik als adolescent felle discussies voerde, waardoor iedereen dacht dat we ruzie hadden, terwijl ik als jonge hond alleen maar mijn verbale bijtkracht op je uitprobeerde. Nee, als ik aan jou denk, zie ik een oudere versie van je, een andere, veel zachtere man dan toen je nog mijn opvoeder was. Waarom ik me je vooral zo herinner weet ik niet precies. Misschien omdat het mijn laatste beelden van je zijn, of omdat we toen op de een of andere manier gelijkwaardiger waren geworden. Maar het kan ook komen doordat ik mezelf herken in de persoon die jij toen was.

Ik herinner me dat je in de auto een keer je hart uitstortte. Ik was net terugverhuisd uit Denemarken en we brachten mijn spullen die al die jaren bij jullie in de garage hadden gelegen naar mijn achterkamertje in Amsterdam. Je vertelde verontwaardigd dat je je pensionering vooral als gedwongen ontslag had ervaren, want je had zo graag willen doorwerken. Je somde op hoe je je tijd besteedde en wat je allemaal nog van plan was te gaan doen. Je leek werkelijk veel waarde te hechten aan mijn oordeel over de manier waarop je je tijd besteedde.

‘Hoe zou jij dat aanpakken als je met pensioen was?’ vroeg je.

Ik had geen idee. Met pensioen gaan was voor mij op dat moment een reis naar een verre planeet. Kort daarvoor had ik mijn

dertigste verjaardag gevierd en dat voelde al alsof de deur van mijn jeugd achter mijn rug in het slot was gevallen. Ik kon en wilde me geen voorstelling maken van het leven van een vijftien-zestigplusser.

Maar de zandloper heeft niet stilgestaan en je jongste zoon is inmiddels op die verre planeet geland en ik moet je eerlijk bekennen dat ik er blij vlagen niet helemaal gerust op ben. Dat zal mensen in mijn omgeving verbazen, want ik heb het afgelopen jaar voortdurend verkondigd dat ik me zo verheug op deze nieuwe fase in mijn leven. Op de momenten dat ik dit zei, meende ik het echt, maar soms knaagt er iets en heel af en toe zie ik beren, niet zozeer op de weg, maar verscholen in de berm.

Ik zal eraan moeten wennen niet langer te worden geleefd, maar mijn eigen leven van minuut tot minuut vorm te moeten geven. Dat is een bekend probleem voor gepensioneerden, er worden zelfs speciale cursussen voor georganiseerd, waar je met je partner heen kan. Ik heb daar altijd een beetje lacherig over gedaan, voor mij zou dat toch geen probleem zijn! Toch heb ik heimelijk een lijstje gemaakt van mogelijke activiteiten. Dat was na een bezoekje aan een receptie voor gepensioneerde oud-collega’s. Na afloop in de auto was ik voor het eerst een beetje somber over mijn naderende pensioen. Eén oud-collega moest heel lang nadenken voor ze kon zeggen hoe ze de dag doorbracht, een ander kon zich niet in zijn eentje vermaken en wilde zoveel mogelijk samen met zijn vrouw doen, die daar dan weer niet altijd zin in had. Niemand maakte een tevreden indruk. Had ik een te naïeve voorstelling van wat me te wachten stond of had ik gewoon de verkeerde personen gesproken? Het bezorgde me in ieder geval visioenen van de film *About Schmidt*, waarin Jack Nicholson als een eenzame gepensioneerde in een camper door Amerika trekt.

Gelukkig duurde de twijfel maar kort. Het was een klein beertje dat even de weg op rende en meteen weer de berm in

schoot. Ik heb mijn hele leven een parttimebaan gehad, de laatste jaren werkte ik dankzij een seniorenregeling nog minder dan daarvoor, dus ik ben wel gewend ruim in de vrije tijd te zitten. Voor jou lag dat anders, met je dubbele banen en studie in de avonduren.

Laatst zei Anna dat ze zich opeens had gerealiseerd dat we de langste tijd samen al hebben gehad. Ik schrok daarvan, maar het is natuurlijk waar. We zijn al dertig jaar samen, en ik zie ons dat niet nog eens dertig jaar doen. Althans, niet op dezelfde manier. Want, hoe uitdagend het ook mag zijn dat ik vanaf nu kan doen waar ik zin in heb, ik ben wel in een eindfase beland; ik zal fysiek en wellicht ook geestelijk alleen maar achteruitgaan, hoe gezond ik me op dit moment ook mag voelen.

Het is een vreemde gedachte, maar tussen nu en de dood zit alleen nog vrije tijd. En omdat de toekomst zich zo graag in nevelen hult, kan ik niet zien of het een zee van vrije tijd is of dat ik aan de oever sta van een heel klein plasje. Het is natuurlijk zo dat ieder levend wezen vanaf de geboorte aan de mistige kust van de rest van het leven staat, het kan immers altijd zomaar voorbij zijn, maar ja, hoe ouder je bent hoe groter de kans op een klein plasje.

Dit is de enige van de beren die af en toe in volle omvang uit de berm tevoorschijn komt en hoewel hij schuw is en vooralsnog op afstand blijft, jaagt hij me bij vlagen meer angst aan dan ooit. Het lijkt wel of het werkzame leven me afschermd van de ouderdom waar ik nu plotseling naakt en weerloos tegenover sta.

Het zal jou niet onbekend voorkomen. Als gepensioneerde was je nog obsessiever met je gezondheid bezig dan daarvoor. Je hield van een borreltje, maar nadat je ergens had gelezen wat alcohol allemaal kan aanrichten, werd je op slag geheelonthouder. Voor elk potentieel kwaaltje had je wel een theetje of homeopatisch pilletje en een tijdje zag ik je telkens met een spiegeltje je

tong bekijken, al wilde je nooit vertellen waarom je dat deed. Regelmatig ontdekte je ergens bobbeltjes of plekje waar de huisarts naar moest kijken, maar die altijd loos alarm bleken. En je smetvrees! Ik herinner me dat je me een keer opzocht in het kraakpand en je op een oude fauteuil je jas aanhield en met tegen elkaar geklemde benen krampachtig probeerde er zo min mogelijk mee in aanraking te komen. Oké, het was er niet zo schoon als bij jullie thuis, maar zó vies was het nou ook weer niet. Maar ondanks al je voorzorgsmaatregelen verraste de dood je uiteindelijk vanuit een totaal onverwachte hoek.

O ja, er is ook nog de beer van het tijdsgewricht waarin ik met pensioen ga. Die hoor ik af en toe grommen in de berm. Jouw pensioenjaren vielen grotendeels in de jaren tachtig. Als ik aan die periode denk, voel ik een verkillung na de lauwarme zeventiger jaren, in de jaren tachtig werd de kiem gelegd voor de onzekerheid die tot de huidige dag voortduurt en begon de zachte kant van de samenleving te verharderen tot een neoliberal pantser.

Het zal rond 1995 zijn geweest dat tijdens een etentje de vraag werd opgeworpen hoe alles er over vijftig jaar zou uitzien. De muur was gevallen, het 'einde van de geschiedenis' afgekondigd en de wereld gloeide van optimisme. Dat heb jij nog net meegemaakt. Iedereen ging er vanzelfsprekend van uit dat er op alle gebieden vooruitgang zou worden geboekt. Omdat dat juichende optimisme me tegenstond, besloot ik dwars te gaan liggen en bracht in dat er in het Westen net zo goed een terugval zou kunnen komen. De ineenstorting van het communisme kwam tamelijk onverwacht en waarom zou er hier niet iets vergelijkbaars kunnen gebeuren? Ik werd meewarig aangestaard.

Dat was toen. Tegenwoordig zijn apocalyptische scenario's net zo alledaags als een aankondiging van slecht weer. Niets unieks natuurlijk, in jouw pensioentijd ging het om kernbommen of een sovjetbezetting, maar op de een of andere manier lijkt het nu er-

ger. Als er over de toekomst wordt gesproken gaat het vooral om het afwenden van catastrofes. De toekomst lijkt dan nauwelijks meer te kunnen bieden dan verval van de westerse democratieën, oorlogsdreigingen, ecologische calamiteiten en klimaatrampen.

Je zou kunnen zeggen dat we in het Westen sinds de Tweede Wereldoorlog feestvieren: er zijn lekkere hapjes, volop drankjes en de muziek is goed. Maar ook dit feest kent hoogtepunten en soms kakt het een beetje in. Op dit moment, al een flink stuk in de eenentwintigste eeuw, hebben veel gasten er steeds vaker genoeg van, vinden ze dat het te druk wordt, dat de verkeerde mensen mee gaan feesten, dat de hapjes niet meer smaken en te duur worden, dat een kleine groep te veel bepaalt welke muziek er wordt gespeeld. Niet echt een feeststemming dus. Anderen zeggen dat die mensen niet zo moeten zeuren, dat het niet alleen kommer en kwel is op de wereld, we hebben het immers nog nooit zo goed had. Zo is armoede weliswaar nog lang niet uitgeroeid, maar wereldwijd wel behoorlijk afgenomen. Het gaat de wereldbevolking materieel beter dan ooit.

Dit zal je aanspreken, want jouw leven heeft altijd in het teken gestaan van de vlucht uit de armoede. Het gebrek aan alles in je jeugd maakte je ambitieus, maar noopte je tevens tot bescheidenheid over verworven welvaart, ook toen na de oorlog het feest losbarstte. Je kon alles immers zo weer kwijtraken, niets was vanzelfsprekend.

Genoeg over de beren, papa. Ik sta nu dus aan het begin van mijn pensioen en wie kan ik daar beter over vertellen dan jou? Eindelijk kunnen we dat gesprek in de auto als gelijkwaardigen voeren en hopelijk kan ik je antwoord geven op je vraag: Hoe zou jij dat aanpakken als je met pensioen was?

Ik ga je verslag doen van de beslommingen van mijn eerste pensioenjaar, het vallen en opstaan, de nieuwe ervaringen, de beren in de berm en natuurlijk van de nostalgie die onlosmake-

lijk met deze levensfase is verbonden, want de zandloper van het leven bevat als je met pensioen gaat nou eenmaal veel meer verleden dan toekomst. Ik ga voor je rondkijken in het Nederland van nu en dat van ons vroeger. Verwacht geen diepzinnige gedachten, want ik ben niet zo'n denker. Een doener trouwens ook niet, dus er blijft er niet veel anders over dan te beschrijven wat ik allemaal ervaar, zie en hoor.

Ten slotte nog iets over 'de vrouw die mij negen maanden onder haar hart heeft gedragen', zoals jij haar graag omschreef. Je vraagt je misschien af waarom ik dit allemaal aan jou vertel en niet aan haar. Dat heeft te maken met de manier waarop haar laatste levensjaren zijn verlopen. De beelden van moeder in mijn geheugen laten niet toe me op dezelfde wijze tot haar te richten als ik me tot jou richt. Zij is niet zo eenvoudig tot leven te wekken als jij. Dat klinkt cryptisch en wellicht verontrustend, maar het zal je in de loop van mijn verhaal vanzelf duidelijk worden. En omdat zij alleen maar in de derde persoon voorkomt, blijft zij gewoon 'moeder'.

Overigens vindt mijn pensionering niet alleen plaats in een heel andere tijd en samenleving dan de jouwe, onze persoonlijke levens zijn ook nogal verschillend. Jij was op je vijfenzestigste al volop opa en ik heb de vaderfase nog maar net achter de rug. Jij stichtte als twintiger al een gezin, ik kreeg pas rond mijn veertigste een zoon.

Je weet dat ik het vaderschap altijd voor me uit heb geschoven, misschien was het er zelfs nooit van gekomen als Anna, en haar biologische klok, geen druk hadden uitgeoefend. Waar veel mannen rond hun veertigste in een midlifecrisis belanden en volgens het cliché verwoed zingeving zoeken in de aanschaf van een boot of motor, dan wel hun echtgenote inruilen voor een jongere vrouw of proberen een jongensdroom als popster alsnog te realiseren, werd ik vader. En de komst van mijn zoon bracht meer vreugde en zingeving in mijn leven dan ik ooit eerder had

gekend. Erik plaagt me er wel eens mee: ‘Ik was jouw boot, jouw medicijn tegen je midlifecrisis.’ En helemaal ongelijk heeft hij niet.

‘Alleen maar een zoon?’ hoor ik je vragen.

Ja, ik heb alleen maar een zoon. Geen vier zoals jij en ook geen drie dochters. Achteraf hadden we wel meer kinderen gewild, maar dat is er niet meer van gekomen. (Ja, ja, was er dan eerder aan begonnen! Ik weet het.)

Eén zoon, net als onze lieve Heer, zullen we maar zeggen.

Nu we het daar toch over hebben. ‘Daarboven juicht een grote schare’, citeer je in een dagboekje een christelijk lied. ‘Zal het zo zijn?’ heb je erachter geschreven. Dat verbaasde me een beetje. Was je harnas van geloofszekerheden aan het eind van je leven toch niet bestand tegen de roest van de twijfel?

Je weet het nu. Juich je mee in de schare? Of was alles op die fatale dag gewoon voorbij? Ik verwacht geen antwoord, maar ik kan het niet helpen dat ik vaak het gevoel heb dat jij ergens daarboven nog elke ochtend gewoon *Trouw* zit te lezen...

ZOMER

Gesternte

De dag dat mijn pensioen echt begon verdween mijn bril. Als ik dit vertel beginnen mensen meteen over het gesternte waaronder mijn nieuwe levensfase zou zijn aangevangen en geven ze me er gratis allerlei lotsbestemmingen bij. Maar laat ik bij het begin beginnen.

Het is prachtig nazomerweer en ik zit in de tuin met koffie en een boek. Voor Anna is de zomervakantie voorbij en ik merk de tegenzin in haar bewegingen als ze haar fiets uit de schuur haalt. Zoals je weet is Anna vier jaar jonger dan ik, dus het duurt nog even voor zij in aanmerking komt voor pensioen. Daarnaast zijn er plannen om de pensioendatum afhankelijk te maken van de levensverwachting van de gemiddelde Nederlander, een sadistische maatregel waardoor het pensioen zoals het water en het fruit bij Tantalus telkens een stukje dreigt op te schuiven zodra het binnen bereik komt. Anna beweert dat ze dat niet erg vindt. Ze wil nog lang niet met pensioen, daarvoor heeft ze veel te veel plezier in haar werk als docent aardrijkskunde. Toch meen ik een zweem van jaloezie te bespeuren in haar afscheidsblik. ‘Nou, geniet van je eerste pensioendag,’ roept ze me toe voor ze het tuinhek achter zich sluit.

Mijn antwoord is een glimlach.

Ze heeft gelijk: dit is mijn eerste pensioendag. Nu zij gaat werken vóél't het pas zo. Tot nu toe was het vakantie.

Ik drink mijn koffie zo traag dat het laatste slokje mijn lippen